

Sola Gratia- Alleen door genade

Tweede van drie vieringen over Luther

5 november 2017

Voorgangers: Willem van der Meiden (overweging) en Einar Sies

Inleiding

In deze reeks van drie vieringen gaat het in het Lutherjaar om de drie 'sola's'. Dat klinkt als zonnebanken, maar het gaat om de drieslag *Sola Fide*, *Sola Gratia* en *Sola Scriptura*. Kort samengevat en in ouderwetse bewoordingen:

Sola Fide - alleen door geloof kan een mens zalig worden, niet door goede werken.

Sola Gratia - alleen door genade kan een mens zalig worden, niet door middel van sacramenten of door bemiddeling van de clerus.

Sola Scriptura - alleen de Bijbel is het woord van God, niet de uitspraken van de kerk of de paus.

Er zijn nog twee andere 'sola's' maar die laten we even zitten. En over dat 'zalig worden' moeten we het ook maar eens een andere keer hebben. Vandaag gaat het over *Sola Gratia* - door genade alleen, en we smokkelen even met de oorspronkelijke uitleg. Het schematische van wat ik net zei, klopt namelijk niet helemaal. Eigenlijk staat het geheel van 'alleen door geloof', 'alleen door genade' en 'alleen door de Bijbel' gezamenlijk tegenover de gebruiken en leer van de kerk waar Maarten Luther en de zijnen zich tegen verzetten.

Omdat we hier in de Dominicus niet zoveel van de clerus moeten hebben, gaan we het daar vandaag niet over hebben en willen we de genade vandaag toch vooral zetten tegenover de goede werken. Of misschien liever: naast die goede werken.

"Wie ben ik dat ik dit mag doen", zegt Mozes tegen God bij het brandende braambos. Dat herkennen we wel: verbazing als iets je overkomt waar je nooit op hebt gerekend, maar ook verbijstering als je iets overkomt waar je toch absoluut niet om hebt gevraagd. Iets dat je toevalt, toeval. Iets dat op je toekomt, toekomst. Waar heb ik dit aan verdiend? Daarover gaat het vandaag.

En omdat *sola gratia* ook te maken heeft met de wijze waarop wij terugkijken op het leven van dierbaren die ons ontvallen zijn, namelijk met dankbaarheid, is het niet toevallig dat het woord hier vandaag klinkt als de overledenen in en om onze eigen kring gedenken.

Mattheüs 19:30 - 20:16

Opschrift

(30) Velen nu zullen zijn:
eersten laatsten
en laatsten eersten.

Eerste scène

(1) Want het koninkrijk der hemelen is als een mens
een huismeester, een bedrijfsleider,
die uitging 's morgens vroeg
om werkers in te huren in zijn wijngaard.

(2) Nadat hij met de werkers overeenstemming had bereikt over één denarius voor de dag
zond hij hen weg in zijn wijngaard.

(3) En hij ging uit rond het derde uur
en zag anderen staan op de markt, werkeloos.

(4) En hij zei tegen hen: 'Gaat heen, jullie ook, in de wijngaard.
En wat ook rechtvaardig zal zijn, zal ik jullie geven.'

En zij gingen weg.

(5) Opnieuw ging hij uit rond het zesde en negende uur

en deed hetzelfde.

(6) Rond het elfde (uur) ging hij uit en vond anderen die daar stonden en zei tegen hen: 'Waarom staan jullie hier de hele dag werkeloos?'

(7) Zij zeiden hem: 'Omdat niemand ons ingehuurd heeft.'

Hij zei tegen hen: 'Gaat heen, jullie ook, in de wijngaard.'

Tweede scène

(8) Avond geworden zei de bedrijfsleider van de wijngaard tegen zijn boekhouder:

'Roep de werkers en geef het loon weg,
te beginnen met de laatsten tot aan de eersten.'

(9) Toen nu degenen gekomen waren van rond het elfde uur
ontvingen zij één denarius.

(10) En toen de eersten gekomen waren,
Meenden zij dat ze méér zouden ontvangen.
Maar zij ontvingen de ene denarius, ook zij.

Derde scène

(11) Toen ze nu ontvangen hadden, murmureerden ze tegen de bedrijfsleider.

(12) en zeiden: 'Dezen, de laatsten, één uur hebben zij gedaan,
en gelijk aan ons hebt u hen gemaakt,
wij die de last van de dag en de hitte gedragen hebben.'

(13) Maar hij antwoordde één van hen en zei:

'Vriend, ik doe u geen onrecht,
heb je met mij geen overeenstemming bereikt over één denarius?'

(14) Neem mee wat van jou is en ga heen.

Ik wil aan deze, de laatste, geven zoals ook aan u.

(15) Staat het mij niet vrij om wat ik wil te doen in wat van mij is?
Of is je oog kwaad, omdat ik goed ben?'

Epiloog

(16) Zo zullen zijn:
eersten laatsten
en laatsten eersten.

Bij de schriftlezing:

Deze bekende gelijkenis of parabel heeft als de andere gelijkenissen verschillende betekenislagen. Heel in het kort: het verhaal van de werkers in de wijngaard wordt door Jezus verteld aan zijn leerlingen, die er zojuist over hebben gediscussieerd hoe hoog zij in aanzien zullen zijn in het koninkrijk der hemelen. Zij zijn de eerste adressanten aan wie wordt gezegd: eersten worden laatsten, laatsten eersten. In het evangelie zijn de twaalf leerlingen representanten van de twaalf stammen van Israël. Ook aan Israël wordt hier gezegd hoe het zit met de oudste rechten en wat het betekent om uitverkoren te zijn onder de volkeren: er zijn voor de volkeren, die er later bijgekomen zijn. Dat is in heel de christelijke uitleggenschap een belangrijk thema geweest. In de Oudsaksische Heliand uit de 9^{de} eeuw wordt voor de juist bekeerde Saksen Christus geschilderd in couleur locale. In de Heliand is er veel aandacht voor deze gelijkenis met als duidelijke bedoeling: kijk maar, Saksen, jullie van het elfde uur, jullie horen er net zo goed bij.

Maar de eerste betekenislaag is die van een zo op het oog plat economisch verhaal, van een ondernemer als weldoener en ondankbaar personeel. Die scène op de banenmarkt is er een van alle tijden. Ook hier in Den Haag worden werkers gezocht voor het Westland. Op sommige plekken in de stad kun je in het seizoen 's ochtends vroeg groepen meest buitenlandse mannen en vrouwen zien

staan, waaruit mensen gekozen worden door ronselaars. En anderen blijven werkeloos achter. Wat zouden zij graag meemaken dat ze te elfder ure worden ingehuurd!

De 'huismeester' in de gelijkenis doet op dit niveau van het verhaal iets ongehoords. Want het verwijt van de dagloners van de hele dag aan hem is kortweg het volgende: u hebt ons ingehuurd voor één denarius voor de hele dag. Later zijn er werkers bijgekomen zonder een afspraak over hun loon, maar ze hebben minder dan wij gewerkt, sommigen slechts één uur, dus zullen wij wel *meer* ontvangen. Loon naar werken immers. En als de afspraak met ons dan toch bindend is, dan zullen die anderen toch zeker *minder* ontvangen. Verschil moet er immers zijn. De omlijsting van het verhaal begint met: Velen zullen zijn: eersten laatsten, laatsten eersten. En het verhaal eindigt met: Zo zullen zijn: de eersten laatsten, de laatsten eersten. Allen dus. Hoe? Zoals in het verhaal gebeurt, in de gelijkmaking die zich in dit verhaal voltrekt: iedereen hoort erbij in het koninkrijk der hemelen. Iedereen ontvangt hetzelfde, je goede werken bepalen niet een kwalitatief onderscheid. Alleen zo worden alle rollen omgekeerd. Hoor maar naar de klacht van de noeste werker: 'Gelijk aan ons hebt u hen gemaakt!' Inderdaad.

Hier - op dit eerste betekenisniveau - geldt de vraag wie er het belangrijkste is in het koninkrijk der hemelen en het surplus van goede werken. In die zin illustreert deze gelijkenis het 16^{de}-eeuwse geding tussen de genade en de goede werken, Luthers keuze voor *Sola Gratia*, de genade alleen, zorgt ervoor dat iedereen mee mag doen in het Rijk Gods. Niet de goede werken. Genade: de kunst van het ontvangen.

Overweging

'Genade alleen!' - dat klinkt als een leerstellige uitspraak en zo is het ook de eeuwen door gebruikt. Ik herinner me kerkdiensten in de orthodoxie van mijn grootouders waar deze woorden - om met Multatuli te spreken - als 'klewangwettende strijdzangen' van de kansel geslingerd werden. 'Maken jullie je maar geen enkele illusie, beste kerkmensen, als het van jullie zou moeten komen, zou er niets van terecht komen. Je bent niets totdat de Heere Heere jou van niets iets maakt.' Zo heb ik het eens horen zeggen. Ik denk dat we er - met de gelijkenis van zojuist nog in het hoofd - wat ruimer naar kunnen kijken en het woord 'genade' uit de leerstellige krijtkring kunnen oprapen.

Door genade alleen... Ik kreeg eens een geboortebericht van een echtpaar uit de familie dat zich in vrome kringen beweegt. Hun eerstgeborene was hun - zo liet het kaartje jubelend weten - door de Heer hoogstpersoonlijk in de schoot geworpen en het stel dankte de Allerhoogste dan ook uitbundig voor deze geschonken genade. Halleluja, Abba vader! Later hoorde ik dat de moeder 36 uur gedaan had over de thuisbevalling en bijna was doodgebloed toen ze alsnog naar het ziekenhuis moest. Ik was toen toch geneigd om allereerst haar te feliciteren met haar zo zwaar bevochten dochter.

Wij leven in een tijd van zelfverwerkelijking, van 'als je je best maar doet, kun je alles bereiken', van maakbaarheids geloof, van *targets*, haalbaarheid en succesmanagement. Ben je toevallig wat minder gezegend, dan doe je iets niet goed. In deze tijd *krijgen* mensen geen kinderen meer, maar de ouders gaan 'eraan beginnen', kinderen worden 'gepland', zelfs 'opgezet' en uiteindelijk 'gemaakt'. Van dergelijke termen word ik onpasselijk, ik neem aan dat velen hier het daarmee eens zijn. Maar in feite is het hetzelfde geding tussen 'goede werken' en 'genade' dat hier aan de orde is. Het is het verschil tussen niet of wel kunnen ontvangen, tussen project en geschenk. Want het klopt niet, dat beginnen, plannen, opzetten en maken van een kind. Technisch misschien wel, maar het is niet de essentie. Zo heb ik het zelf in elk geval ervaren: een kind krijg je, ontvang je. En dat heet met een ander woord: genade, de kunst van het ontvangen. Te meer heb ik het ervaren toen ik ruim een jaar geleden opa werd van een erg leuke kleinzoon. Een cadeautje, een geschenk, niet minder dan dat, en zeker niet het product van goede werken. Gelukkig maar.

Dankbaarheid is hier op zijn plaats. Daar hebben we het weer, dat voor velen zo kleffe woord, maar toch: dankbaarheid. In het Latijn: *Gratia*. De dankbaarheid van het vrome stel is oprecht. Toch klinkt

het als een leerstelling, de ultieme wegcijfering van jezelf en alle hulde aan de Heer die van niets iets heeft gemaakt. Maar het is een misverstand om te denken dat Luther en de reformatoren na hem tégen de goede werken zouden zijn. Natuurlijk siert 'het goede doen' de mens. Maar Luther begon zijn gevecht tegen een karikatuur van die goede werken. Namelijk de manier waarop in zijn rooms-katholieke kerk die goede werken letterlijk 'alleenzaligmakend' werden gemaakt. Zo kon je je zaligheid 'verdienen'. Schrikwekkend dieptepunt voor Luther was Tetzels aflatenhandel om de nieuwbouw van de Sint-Pieter in Rome te financieren. Volgens een obscuur citaat zou deze Dominicaanse monnik bij iedere gift voor de Sint-Pieter hebben gezegd of gezongen: "Zodra het geld in 't kistje klinkt, het zieltje in de hemel springt." Tegen deze praktijken waren de 95 stellingen van 1517 gericht, of ze nu op de deur van de slotkapel van Wittenberg werden geslagen of gewoon gedrukt en verspreid - want dat is nooit duidelijk geworden. Luthers stelling 37 gaat over Gods genade en verzet zich op niet mis te verstane wijze tegen deze interpretatie van de goede werken: "Iedere christen, hetzij dood of levend, heeft deel aan alle goederen van Christus en van de Kerk, ook zonder aflaatbrieven; het wordt alles door God geschonken."

Zo zitten we midden in het geding van de werkers van de wijngaard. Zo zullen állen zijn: eersten laatsten, laatsten eersten. Zo, en niet anders. Maar het is natuurlijk onzin dat er geen wijngaard is en dat er geen werkers nodig zijn. Zonder werkers geen wijn. Anders zouden wij mensen vergeefs leven.

Gratia - dankbaarheid, ook voor een mensenleven dat we moeten missen. Wij gedenken vandaag, in de week van Allerzielen, de mensen onder ons en om ons heen die ons ontvallen zijn. Wij zijn dankbaar voor hun leven, hoezeer we hen ook missen. Wij zullen hen hierna met woorden en rituelen gedenken. Niet om er zo voor te zorgen dat 'hun zieltje in de hemel springt', maar om het wonder van het leven te vieren midden in de dood. Het leven dat ons is geschonken, het leven dat we hebben mogen ontvangen en waarvoor we dankbaar zijn.

Gracias a la vida - dank aan het leven, is een beroemd lied van de Argentijnse zangeres Mercedes Sosa. *Gracias a la vida que me ha dado tanto* - dank aan het leven dat mij zóveel heeft gegeven, is de eerste regel. Eén van de coupletten gaat als volgt:

Dank aan het leven dat me zóveel heeft gegeven.
Het heeft me geluid en het alfabet gegeven;
daarmee de woorden die ik denk en spreek:
moeder, vriend, broer en licht dat de weg verlicht
naar de ziel van degene die ik liefheb.

Amen